

Мунько Мирослава Михайлівна,
Львівська комерційна академія

Внутрішній ринок: виклики глобалізації

Охарактеризовано механізми впливу глобалізації на внутрішній ринок України. Проаналізовано окремі аспекти проблеми зовнішньої заборгованості. Методом фільтру Кальмана емпірично протестовано вплив зовнішніх запозичень на показники розвитку внутрішнього споживчого ринку

The mechanisms of globalization influence on the internal market of Ukraine are characterized. Some aspects of the external debt problem are analyzed. Using Filter Kalman method the influence of external credit on the consumer market development is empirically tested.

Інтеграція у світову систему економічних відносин вимагає трансформації народногосподарських комплексів перехідних економік. Міжнародний розподіл суспільної праці як найвища форма його організації. Що забезпечує підвищення ефективності усіх сфер виробництва та обігу, став основою глобальної економіки, а поглиблення виробничої спеціалізації та розширення зовнішньоторговельних стосунків кожної країни є об'єктивним економічним законом функціонування виробничих сил. Трансформуючи систему міжнародних економічних відносин, глобалізація є не просто зовнішнім фоном, а визначальним реальним фактором розвитку національних економік, який прямо чи опосередковано впливає на поведінку виробників та споживачів на внутрішньому ринку. Глобальна економіка руйнує національну замкненість, прискорюючи транснаціональні товарні та фінансові потоки, міграцію робочої сили та міжнародний рух капіталу.

Дослідження впливу глобалізації на економічні процеси у перехідних економіках є досить популярним і різною мірою висвітлюються у працях, що описують як вплив глобалізації на економічні процеси загалом – А. Філіпенко, С. Пирожков, А. Сухоруков, А. Гальчинський, З. Варналій, А. Єрмолаєв, В. Литвицький, А. Ельянов так і на внутрішній ринок країни у розрізі товарів та капіталів, зокрема – В. Базилевич, Давиденко С, В.Геєць, В. Шевчук, Т. Вахненко, Ю. Сергій., О. Барановський. Сфери досліджень торкаються в основному питань адаптації країни до глобального середовища [1, с.7-13; 7 с.93-94; 17; 19] та проблем залежності від зовнішніх ресурсів [2, с.17; 4; 6, с.45-48; 8, с.26-28; 18, с.8-25; 21].

Зважаючи на широкий спектр досліджень, доцільно виділити найбільш вагомі аргументи впливу на українську економіку на сучасному етапі.

Актуальність дослідження викликів глобалізації для вітчизняної економіки зумовлюється принаймні з кількох міркувань.

По-перше, наш зовнішній товарообіг співмірний, як і раніше, з обсягами нашої аж надто відкритої у світі економіки. А економічне зростання і до тепер практично цілковито визначаються динамікою світових цін на металургійну продукцію і кілька видів сировини.

По-друге, внаслідок значної частки імпорту в енергобалансі країни (54%), вартість енергоносіїв на внутрішньому ринку все більше залежатиме від квотувань на світових біржових майданчиках.

По-третє, в умовах зростання від'ємного сальдо поточного рахунку, а також обмеженого арсеналу ринкових інструментів регулювання, Національний банк не здатен проводити цілком незалежну грошово-кредитну політику. Тому, масштаби грошової емісії значною мірою залежать від ситуації на світових фінансових ринках.

Від ситуації на світових ринках значно узалежнилися кредитні та депозитні ставки у вітчизняних банках.

По-четверте, в пошуках альтернативних джерел фінансування бізнесових та інвестиційних потреб, як фінансовий так і реальний сектор економіки все активніше звертаються до зовнішніх ринків. Як результат, за останні два з половиною роки недержавний борг збільшився більш ніж утричі. Причому найактивнішими були вітчизняні банки, оскільки даний сектор вітчизняної економіки майже у вісім разів за згаданий період збільшив зовнішні запозичення (див. рис.1). На кінець I півріччя 2007 року зовнішні зобов'язання банківського сектору досягли 21,2 млрд.дол. США

Останній аргумент на сучасному етапі є мабуть “найболючішим” для вітчизняної економіки. Крім того попередні дослідження впливу зовнішньої заборгованості як елемента входження країни у глобальне середовище обмежувались переважно теоретичними аспектами та не враховували такого актуального наслідку залучення зовнішнього боргу як розігрів споживчого ринку, що останнім часом ініційований саме банківським сектором. Тому, метою нашої статті є дослідження впливу зовнішньої заборгованості на показники розвитку внутрішнього ринку.

Вплив зовнішньої заборгованості трактується досить неоднозначно. Зокрема позитивними сторонами зовнішньої заборгованості визначають: додаткове джерело економічного зростання [8, с.27], фінансування внутрішніх інвестицій [13, с.199], приросту офіційних золотовалютних резервів [5, с.27], можливість здійснювати сукупні витрати, що перевищують національний дохід [14, с.228].

До негативних наслідків високого зовнішнього тягара боргу відносять: пригнічення сукупного попиту та внутрішнього виробництва [10, с.106], ускладнення платіжного балансу [3, с.142], пригнічення внутрішніх заощаджень та можливість дефолту [23, с. 135], відтік доходів з економіки країни на стадії нетто погашення боргу. Крім того, у випадку, якщо зовнішні запозичення не підтримуються скороченням дефіциту бюджету дуже ймовірним є цінова та грошова нестабільність і надмірне погіршення поточного рахунку [12, с.212]. Згідно досліджень Л. Соколовського стійке залучення зовнішніх запозичень, що використовується для дефіцитного фінансування призведе до регулярної його монетизації та створення умов для виникнення інфляції[20]. Т. Вахненко акцентує увагу на підвищеній вразливості фінансової системи країни до раптової девальвації обмінного курсу.

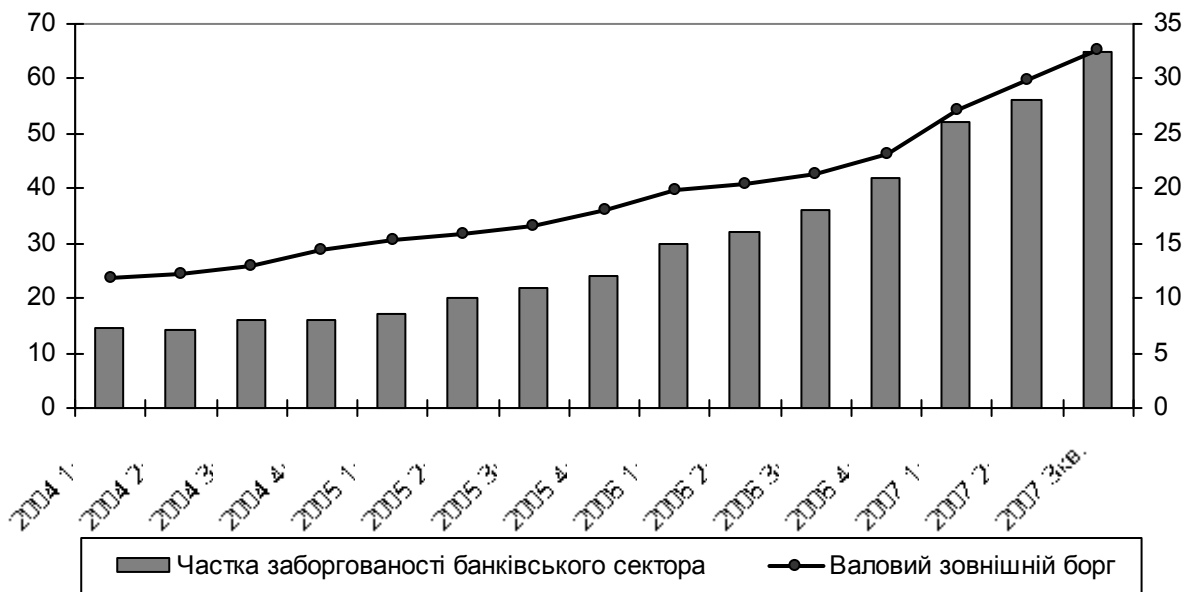

Рис.1. Динаміка обсягів валового зовнішнього боргу (млрд.дол.) та частки зовнішніх запозичень банківського сектора у сукупному зовнішньому боргу України

Розраховано за даними bank.gov.ua

Висхідна динаміка зовнішніх боргових зобов'язань банківського сектора може пояснюватись необхідністю поповнення кредитних ресурсів банку, спрямованих переважно на споживче кредитування, яке значною мірою популяризувалося з кінця 2005 року. Зростання обсягів кредитування не є безумовно позитивним явищем з точки зору стабільності макроекономічних індикаторів. Лише у певних межах і за певних обставин цей процес може здійснювати позитивний вплив на економічний розвиток країни та довгострокову стабільність. Позитивний ефект спостерігається тоді, коли кредитна експансія дає поштовх приросту випуску товарів та послуг національними виробниками, крім того цей приріст не має бути поглинутий зростанням цін. В Україні темпи зростання кредитування значною мірою перевищують темпи зростання виробництва, яке крім того з другої половини 2005 року майже цілком поглинене зростанням споживчих цін (Рис.2).

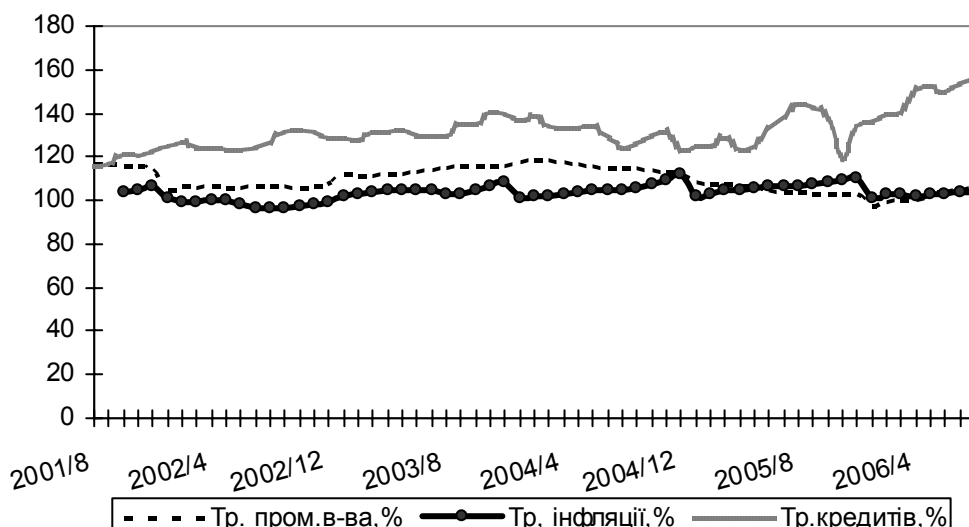

Рис 2. Кредитна експансія 2001-2006 років, динаміка промислового виробництва та інфляції

Джерело: [15]

До того ж ризики макроекономічної нестабільності збільшуються внаслідок кредитної підтримки зростання внутрішнього попиту (Рис.3), що в свою чергу призводить як до погіршення чистого експорту за рахунок спрямованості на імпортні товари з одного боку та посилення інфляційних процесів з іншого.

Розширення внутрішнього попиту у 2005 році, яке стимулювалось активним споживчим кредитуванням, не супроводжувалось адекватним зростанням обсягів інвестицій та виробництва, що зумовило розбалансування пропозиції між нагромадженням та споживанням.

На фоні посилення платоспроможного попиту відбувався спад інвестиційної активності, що, у свою чергу, спричинило зростання цін та стимулювання імпорту, замість стимулювання економічного зростання.

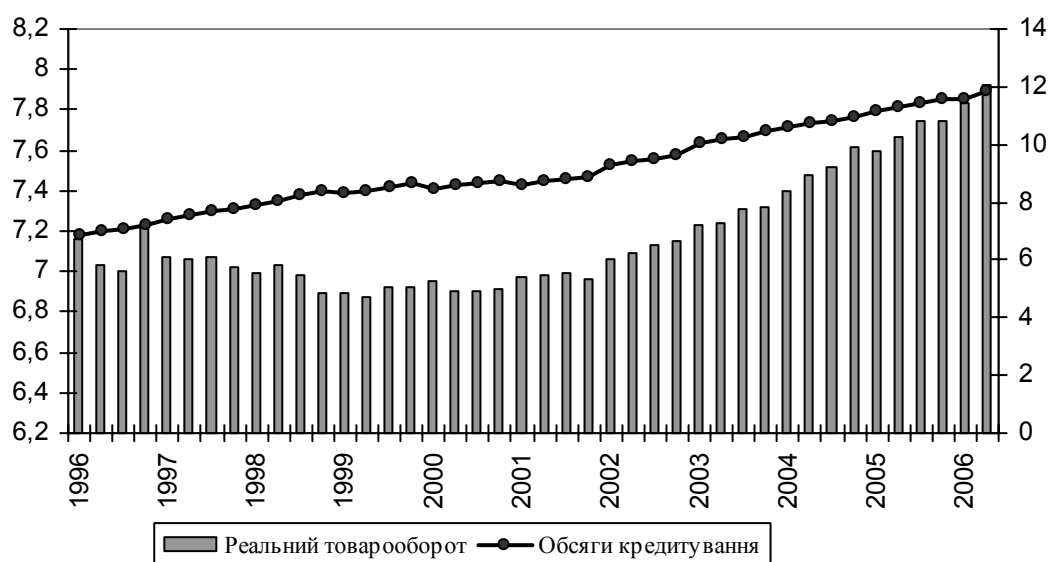

Рис 3. Динаміка обсягів кредитування та реального товарообороту (у логарифмах)

Джерело: [15]

Протягом 2006 року кредити для фізичних осіб зросли на 91,5% у гривнях та 134% в іноземній валюті. В той час як кредитування підприємницького сектора лише на 36 та 60% відповідно. Обсяги ж інвестицій збільшились лише на 16,1%, в той час як внутрішній попит (виміряний обсягами роздрібного товарообороту) на 25%. У 2007 році продовжується тенденція до зростання обсягів валютного споживчого кредитування, що перевищує середні трендові значення, в той час як темпи зростання гривневих споживчих кредитів призупинились (Рис.4).

Часовий період стрімкого зростання валютного споживчого кредитування візуально відповідає відповідній динаміці зовнішньої заборгованості, що з кінця 2006 року перевищує трендові значення на 0.4 п.п. (Рис.5). У валютній структурі валового зовнішнього боргу станом на кінець 2006 року продовжує

переважати заборгованість у доларах США. За рік його частка зросла з 79,5% до 80,5% при одночасному зниженні часток СПЗ (на 1.5 п.п.), української гривні (на 1.8 п.п.) та інших валют (крім швейцарського франка) [19].

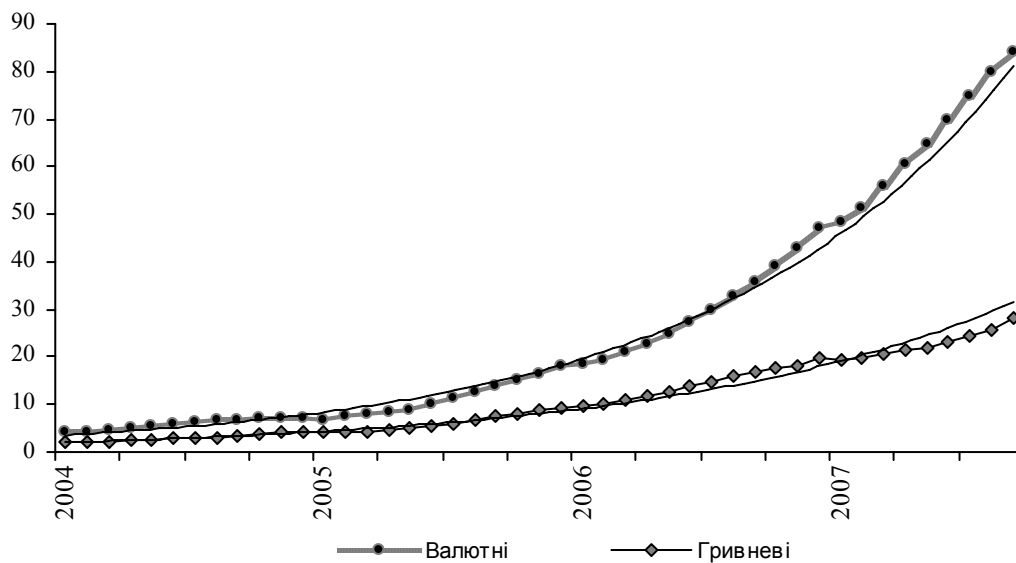

Рис.4 Обсяги споживчого кредитування (млрд.грн.)
Розраховано за даними бюлетенів НБУ (2003-07 рр.)

У формуванні та реалізації боргової політики України виділяють наступні етапи [16]:

I-й етап – безсистемне залучення зовнішніх запозичень через надання гарантій уряду, використання для фінансування бюджетного дефіциту прямих кредитів Національного банку України;

II-й етап – 1995-1996 – випуск ОВДП та розширення їхньої участі у фінансуванні дефіциту бюджету, зростання значущості зовнішніх позик у міжнародних організацій при формуванні державного боргу;

III-й етап – 1997 р. – перша половина 1998 р.: активізація діяльності уряду на внутрішньому і зовнішньому ринках капіталу. В 1997 р. наша держава через Міністерство фінансів України для отримання комерційних позичкових коштів вперше вийшла на міжнародний фінансовий ринок.

IV-й етап – друга половина 1998-2000 рр.: системна боргова криза, проведення реструктуризації внутрішнього і зовнішнього боргу України. У 1999 державний борг України становив 61% від ВВП.

V-й етап – 2001 р. – донині: перехід від антикризового управління до боргової політики, спрямованої на зменшення боргового навантаження, пошук нових джерел та форм запозичень з метою збільшення питомої ваги внутрішньої складової державного боргу.

На нашу думку, країна перейшла до VI-етапу боргової політики, пов'язаної із зміною сфери залучення зовнішньої заборгованості, який чіткіше допоможе окреслити емпіричний аналіз.

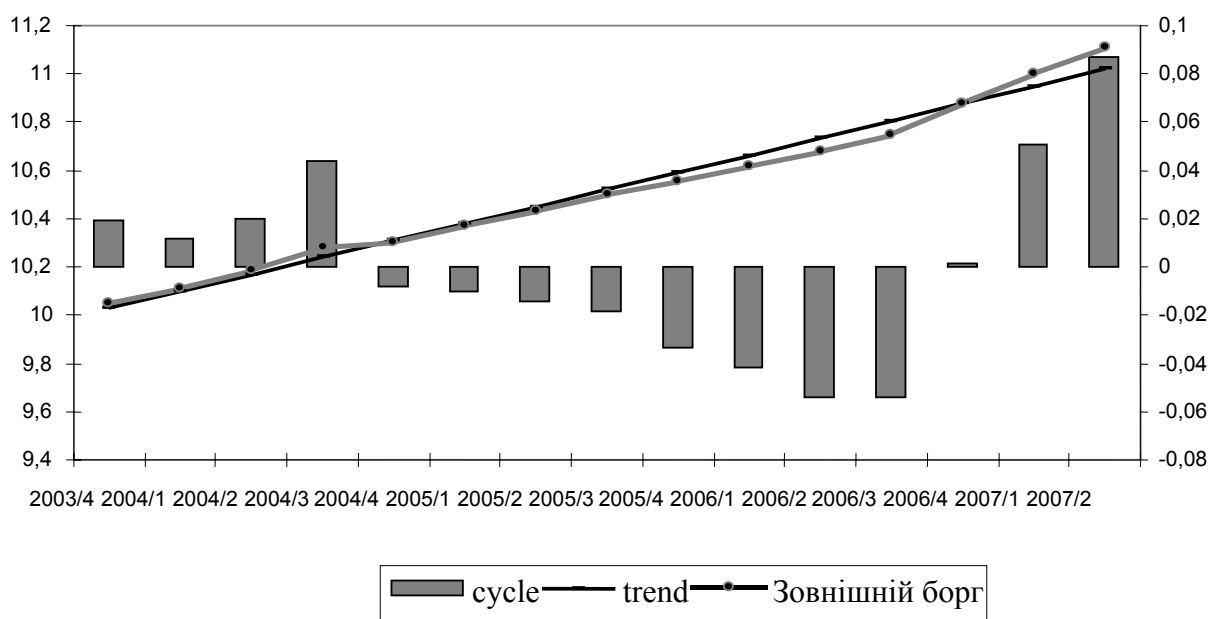

Рис. 5. Динаміка зовнішнього боргу України: поточна, трендова та циклічна компоненти (у логарифмах).

Розраховано за даними www.bank.gov.ua

Емпіричне дослідження основних функціональних залежностей. Для дослідження впливу зовнішньої заборгованості на стан внутрішнього ринку нами було використано метод фільтра Кальмана. Як залежні змінні виступили наступні показники: IND_t - індекс промислового виробництва в Україні (1994=100), $RETAIL_t$ - реальний роздрібний товарооборот (млн.грн.), $CREDIT_t$ - обсяги споживчого кредитування (млн.грн), BD_t - дефіцит бюджету (у % до ВВП), CPI_t - індекс споживчих цін. Показник, що характеризує обсяги зовнішньої заборгованості - $DEBT_t$ виступив у ролі незалежної змінної. Як незалежні змінні у дослідження також було включено лагові значення залежних змінних та E_t - номінальний обмінний курс гривні (грн. за долар). Дослідженню передувало очищення відповідних показників від сезонності та їх логарифмування

Статистична модель фільтра Кальмана складається з наступних рівнянь:

$$ind = a_0 + a_1 ind_{t-1} + a_2 ind_t + a_3 debt + a_4 e_t + \varepsilon_{1t} \quad (1.1)$$

$$retail = b_0 + b_1 retail_{t-1} + b_3 debt_t + b_4 e_t + \varepsilon_{2t} \quad (1.2)$$

$$credit = c_0 + c_1 credit_{t-1} + c_3 debt_t + c_4 e_t + \varepsilon_{3t} \quad (1.3)$$

$$cpi = d_0 + d_1 cpi_{t-1} + d_3 debt_t + d_4 e_t + \varepsilon_{4t} \quad (1.4)$$

$$bd = f_0 + f_1 bd_{t-1} + f_3 debt_t + f_4 e_t + \varepsilon_{5t} \quad (1.5)$$

де $\varepsilon_t, \varepsilon_{it}$ - помилки прогнозу;

c, a, b, d, f - гнучкі коефіцієнти незалежних змінних.

Доцільність використання фільтру Кальмана обґрунтовують щонайменше дві причини. По-перше, даний метод підходить для оцінки причинно-наслідкових зв'язків у нестабільному економічному середовищі [22, с.276-277]. По-друге, використання гнучких коефіцієнтів означає, що економічні агенти володіють основною інформацією щодо впливу макроекономічних шоків, що визначає переваги використання даного методу перед регресійними моделями з фіксованими коефіцієнтами [24, с.433-440].

В результаті дослідження емпірично доведено вплив показника зовнішньої заборгованості на внутрішній споживчий ринок, що виявляється у стимулюванні внутрішнього попиту (вираженого реального роздрібного товарообороту). В той час, як вплив на промислове виробництво не є статистично значущим (див рис. 4).

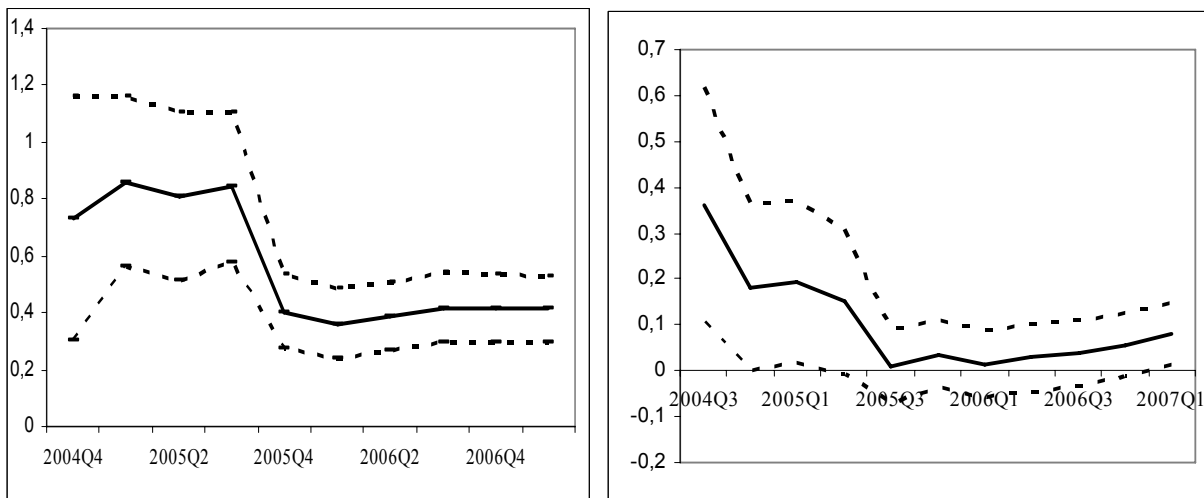

Рис.4. Вплив зовнішньої заборгованості на обсяги роздрібного товарообороту (зліва) та промислове виробництво (з права).

Зростання обсягів зовнішнього боргу виступає також чинником розширення масштабу споживчого кредитування та інфляції (вплив зовнішнього боргу на індекс споживчих цін є менш суттєвим у порівнянні з впливом на роздрібний товарооборот та споживче кредитування, проте відповідним коефіцієнтам не бракує статистичної значущості).

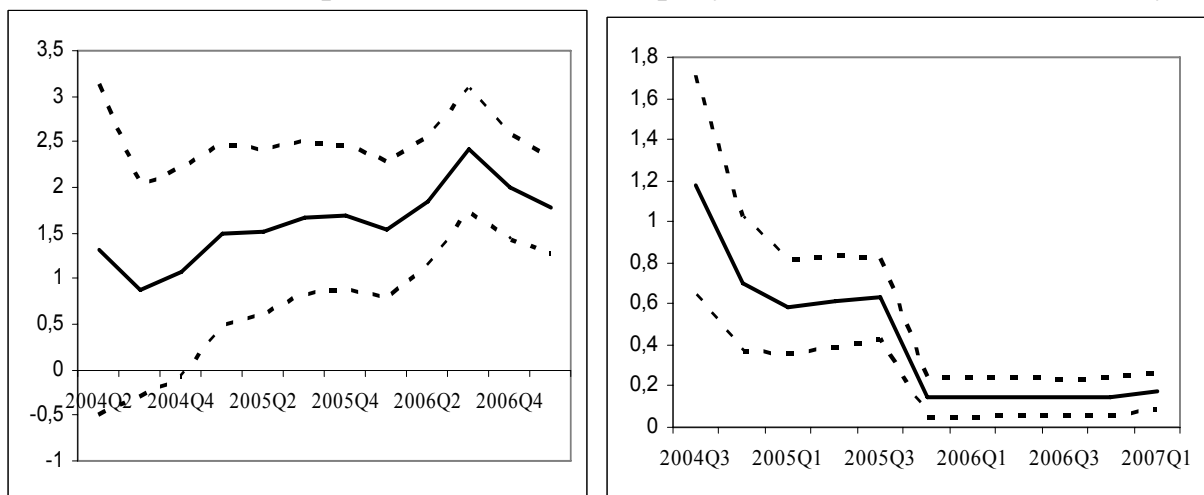

Рис.4. Вплив зовнішньої заборгованості на обсяги споживчого кредитування (зліва) та індекс споживчих цін (з права).

Аналізуючи ступінь впливу у часовому розрізі, слід зауважити що з другої половини 2005 року вплив зовнішньої заборгованості на усі залежні параметри слабне, проте протилежна тенденція спостерігається у випадку споживчого кредитування.

Вплив зазначеного показника на дефіцит бюджету є виразно негативним, хоч показнику дещо бракує статистичної значущості. Проте, можна припустити, що незначна частка зовнішніх запозичень все ще використовується для покриття дефіциту бюджету.

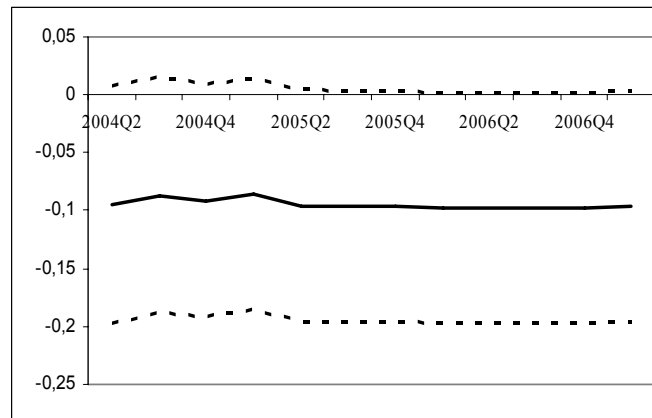

Рис.6. Вплив зовнішньої заборгованості на дефіцит бюджету

Узагальнення результатів дослідження у розрізі українських реалій схиляє до наступних висновків:

По-перше, зростаючі обсяги зовнішніх запозичень використовуються для “розігріву” споживчого ринку, виступаючи основним джерелом споживчого кредитування населення. Такий вислід не є втішним, оскільки, виникає загроза ілюзії кредитної підтримки економіки, яка з часом створює кризу платіжного балансу [4].

По-друге, відсутність відчутного стимулюючого впливу зовнішньої заборгованості на промислове виробництво можна пояснити як структурою споживання “підігрітого” зовнішніми запозиченнями попиту, спрямованого на імпорт, що послаблює можливість задоволення внутрішнього попиту товарами внутрішнього виробництва; так і не інвестиційним характером зовнішніх запозичень.

По-третє, прямопропорційний вплив на індекс споживчих цін можна пояснити через механізм розбалансування між внутрішнім попитом і пропозицією

Коли б вітчизняне виробництво мало значні резервні потужності, то ситуація могла б бути іншою. Тобто зростання купівельної спроможності населення спричинило б до зростання виробництва, а відтак до пропозиції товарів та послуг. Саме тому, що хоча й дефіциту на внутрішньому ринку немає, не існує й конкурентного тиску з боку збільшення внутрішньої пропозиції, який би стабілізував ціни.

По-четверте, використання зовнішніх запозичень як джерело споживчого кредитування є аналогом використання даного механізму для фінансування урядових видатків, оскільки обидва призводять до небезпечного підігріву

внутрішнього ринку. Звідси, шостий етап боргової політики України пов'язаний із спрямування зовнішніх запозичень до внутрішнього ринку, що створює неоднозначні ефекти підвищення внутрішнього попиту як внаслідок зростання непродуктивних видатків бюджету, так і посилення стимулів споживчого кредитування (прояв другого останнім часом виявляється більш суттєвішим). На фоні таких подій глобалізація, яка мала б давати можливість до поповнення дохідної частини бюджету країни, збільшення валютних резервів, поштовх до зростання внутрішнього виробництва, продуктивності праці, інвестиційну підтримку зростання в Україні “розігріває” внутрішній ринок, поглиблюючи одночасно наявні диспропорції між попитом і пропозицією та поступово “затягує борговий зашморг”.

Тому, важливими напрямками стабілізації негативних ефектів глобалізації для внутрішнього ринку України мають бути: мінімізація споживчого валютного кредитування (шляхом підвищення процентних ставок), зміщення структури банківських кредитів у бік інвестиційного кредитування, зниження вартості національних кредитних ресурсів суб'єктам господарювання на базі міцної грошової одиниці, обмеження валютних ризиків за рахунок модифікації структури фінансування дефіциту бюджету на користь внутрішніх позик, що мають здійснюватись на фоні бездефіцитного бюджету та зростаючих валютних резервів (в першу чергу за рахунок надходжень від експорту).

Список використаних джерел:

1. Базилевич В. Розвиток внутрішнього ринку в умовах глобалізації: теоретичні суперечності // Банківська справа. - 2004 — № 2. — С. 7—13
2. Вахненко Т. Моделювання макроекономічних факторів зовнішніх запозичень та їх впливу на розвиток економіки України // Економіка України. — 2007. - № - с.17-25
3. Вісьтак Т. М. Державний борг та шляхи його подолання // Перехідні економічні системи. — Львів, 2003. — С.141-143
4. Геєць. В.” Суть в тому, щоб капітал, розвиваючись, виконував свою соціальну функцію”// Дзеркало тижня.-2006.-№11. — 25 березня
5. Грінченко А.Ю. Критерії безпечності державного боргу у перехідних економіках. // Ринкова економіка: сучасна теорія і практика управління. — Одеса, 2004. — С.24-34
6. Губар В. В. Проблеми управління зовнішнім боргом та його вплив на формування державного бюджету // Бюджетно-податкова політика: теорія, практика, проблеми. — Ірпінь, 2004. — Ч.1. — С.45-48
7. Давиденко С. Вплив розширення внутрішнього ринку на економічне зростання країни // Стратегічні пріоритети. — 2006. - № 1. — С. 93—101.
8. Дученко В. Ю. Зовнішній державний борг України: етапи формування та проблеми обслуговування // Вісник української академії банківської справи. — 2004. - №1. — С.26-32
9. Єрмолаєв А., Лупацій В. та ін. Два роки, які змінять світ (Аналітична доповідь) // www.interfax.com.ua/press-conference/ 16. 04.07

10. Корнєв В. В. Нові підходи до формування державної боргової політики // Наукові праці. – К., 2003. – С. 104-112
11. Литвицький В. У заручниках зовнішньої кон'юнктури // Вісник НБУ. – 2006. – № 5. – С. 23–27.
12. Марченко С. М. Вплив ефекту витіснення на боргову безпеку держави // Проблеми розвитку державних і місцевих фінансів. – К., 2003. – С. 210-213
13. Мельник В. М. Державний борг: стан та проблеми в Україні // Бюджетно-податкова політика: теорія, практика, проблеми. – Ірпінь, 2002. – С. 199-200
14. Міщенко С. В. Особливості організації первинного розміщення державних боргових зобов'язань // Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України. – Суми, 2003. – Т. 7. – С. 226-231
15. Мунько М. Вплив банківського кредиту на розвиток внутрішнього ринку України // Соціально-економічні дослідження в перехідний період. Фінансово-економічні системи: трансформація та євроінтеграція (Збірник наукових праць) / НАН України. Інститут регіональних досліджень. – Львів, 2007. Вип. 2. – с. 153-160.
16. Особливості та пріоритети боргової політики України / А. С. Гальчинський, З. С. Варналій, В. Я. Майстришин та ін. – К: Національний інститут стратегічних досліджень. – 2004
17. Пирожков С. І., Сухоруков А. І. Проблеми адаптації України до глобального економічного середовища //
18. Сергій Ю. Управління зростання на основі богу і Україна // Журнал європейської економіки. – 2007. – Том 6. – № 1. – С. 6–27
19. Сколотяний Ю. Для тих, хто не в курсі по курс: загроза прихована і явна // Дзеркало тижня. – 2007 - №40 –
20. Соколовский Л. Е. Финансирование бюджетного дефицита и внутренний государственный долг. // Экономика и математические методы. – 1991. – Т. 27. – Вып. 2. – С. 237-307
21. Филиппенко А. С. Экономическое развитие: цивилизационный подход – М.: Экономика, 2002. – С. 104
22. Шевчук В. Платіжний баланс і макроекономічна рівновага: досвід України. – Львів: „Каменярь”, 2001. – С. 276-277
23. Шевчук В. О. Міжнародна економіка: теорія і практика. - Львів: „Каменярь”, 2003. – С. 135
24. Kim C. Nelson C. The Time-Varying-Parameter Model of Modeling Changing Conditional Variance: The Case of the Lucas Hypothesis // Journal of Business & Economic Statistics. – Vol. 7. – No. 4. – P. 433-440